

Jan Jongerius complex

Jan Jongerius (1888-1941) was een groot ondernemer in de breedste zin des woords. Jan Jongerius bouwde de kwekerij en groentehandel van zijn vader, Bastiaan Jongerius, gelegen aan het Merwedekanaal te Jutphaas (nu Utrecht) uit tot een waar imperium van auto's, olie, motoren en perziken. Op portretten zien we hem met glanzende Amerikaanse auto's, met hoed en met sigaar of in zijn riddertenu in de orde van Gregorius de Grote.

Antoni Folkers

Hij hoort zodoende thuis in het rijtje van illustere rooms-katholieke Utrechtse ondernemers die een belangrijke bijdrage hebben geleverd tot de economische opbloei van de stad na de eerste wereldoorlog. Een andere bekende naam uit dit rijtje is de familie Van Seumeren waarmee de Jongerius familie nauwe banden aanknoopte.

Vanaf 1924 begon hij met zijn eerste Texaco benzinstation en in 1935 werd hij de officiële Ford dealer van midden Nederland. Zijn werkplaatsen, hoofdkantoor en woonhuis bouwde hij op de plek van de kwekerij met zijn geboortehuis, de Bastiaanshof. Deze plek was door het graven van de Industriehaven aan het Merwedekanaal in het brandpunt van de bedrijvigheid komen te liggen. De bouw werd in een relatief korte tijd gerealiseerd en in 1939 was het complex voltooid. In 1939 vormde het complex het toneel van hard werk en het indrukwekkende zilveren bruilofsfeest met 'Hollywood-achtige' allure van Jan Jongerius en Henrica van Kraay¹. Tijdens dit feest werd door het personeel een enorm glas-in-lood raam, vervaardigd in het atelier van Mengelberg geschenken. Dit raam, oorspronkelijk geplaatst in het centrale trappenhuis van het kantoor, toont de groei van het bedrijf en de grote omvang en diversiteit dat het kende in deze periode van bloei.

Door de oorlog en de vroegtijdige dood van Jan Jongerius in 1941 was het snel geschied met de grandeur. Tijdens de oorlog werd de fabriek door de Duitsers ingezet voor productie van oorlogstuig. Alhoewel het bedrijf tot midden jaren vijftig bleef bestaan was met het verschiden van Jan Jongerius het elan verdwenen.

¹ Betina van Santen, *Jan Jongerius, een bloeiend bedrijf aan het Merwedekanaal in Oud Utrecht*, augustus 2001 en Ton van Schaik, *Geen enkel ijdelwerk is hem vreemd, de andere kant van Jan Jongerius in hetzelfde orgaan*, december 2001.

Jan Jongerius reisde in 1937 per auto naar Algiers en midden Afrika en in 1938 bezocht hij de Verenigde Staten. In dezelfde tijd werd het fabriekscomplex gepland en gerealiseerd en we vermoeden dat de inspiratie die hij heeft opgedaan in deze exotische oorden een belangrijke rol heeft gespeeld in het ontwerp van het complex. Het verdient de moeite om de reistrajecten van Jan Jongerius na te speuren op deze mogelijke inspiratiebronnen.

Ondanks de vele verhalen die er over Jan Jongerius de ronde doen is er bijzonder weinig bekend over de ontstaansgeschiedenis van het complex. Om hier meer helderheid in te verschaffen heeft FBW architecten uitputtend onderzoek verricht. Peter Bakker heeft in het kader van zijn afstuderen aan de Hogeschool te Utrecht onder begeleiding van FBW architecten en Lies Rollmann de voor de hand liggende bronnen hiervoor nageplazen om tot de conclusie te komen dat er geen tekeningen of anderszins documenten zijn overgeleverd betreffende de totstandkoming van de gebouwen. Daarnaast is er een eerste aanzet gemaakt van bestands- en reconstructietekeningen en heeft Peter Bakker voorstellen gedaan voor het mogelijke toekomstige gebruik van het complex. Het speurwerk heeft tot op heden de bevestiging opgeleverd dat er geen architect betrokken was bij de totstandkoming van het complex en dat Jan Jongerius zelf de gebouwen ontwierp². Onderzoek conform de DOCOMOMO systematiek en de uitwerking van de reconstructietekeningen worden op dit moment door Martijn Bakker, afstudeerder aan dezelfde instelling als zijn naamgenoot binnen het bureau van FBW ter hand genomen.

Een belangrijke rol bij de totstandkoming van de gebouwen speelde Toon van Bentum eigenaar van een staalconstructiebedrijf in de buurt. Van Bentum liet in 1929 voor zichzelf villa Johanna bouwen in Jutphaas naar ontwerp van Willem Maas³. Van dit zuiver modernistische huis wordt opgemerkt dat van Bentum grote invloed had uitgeoefend op het ontwerp en wij vermoeden dat hij een belangrijke rol heeft gespeeld in het gewaagde constructieve ontwerp van het Jongeriuscomplex.

Het complex bestaat uit een uitgestrekt hallenensemble, een kantoorgebouw en de villa met tuin. Het hallenen-

² Peter Maarten Bakker *Afstudeer onderzoek naar de restauratie en herbestemming van het fabriekcomplex van de Jan Jongerius NV te Utrecht voor Hogeschool Utrecht*, juni 2005

³ informatie naar teraanstelling over Willem Maas in februari 2004 onder redactie van dr. M. Thoor. Zie <http://www2.let.us.nl/solis/ibdelta/maas>

semble kenmerkt zich door economische vormgeving, bestaande uit een staalskelet dat is ingevuld met metselwerk. Dezelfde constructie is toegepast voor het kantoorgebouw, terwijl de villa in gewapend beton en metselwerk is opgetrokken.

De villa en het kantoorgebouw vormen samen een monumentaal geheel dat wordt samengebonden door de symmetrisch vormgegeven tuin met waterpartijen, verlichtingsarmaturen en pergola's. De tuin toont kenmerken van de zogenaamde architectonische stijl, waarvan tuinarchitect Leonard Springer een belangrijke vertolker was.⁴ De symmetrie van de tuin is consequent doorgevoerd in beide gebouwen en wordt versterkt door de herhaling van de monumentale centrale entreepartijen en de hoektorentjes op het kantoorgebouw. Het geheel was stralend wit en oogde ij, ondanks de monumentaliteit. Naast de witte kleur zijn het met name de aanzienlijke en zeer slank gedimensioneerde overstekken van het dak en de balkons van de villa en de grote glasvlakken in stalen kozijnen van het kantoorgebouw die zorgen voor deze lichte noot.

De strakke modernistische karaktertrekken van het complex worden verlevendigd door Art Deco stijkenmerken in de lichtornamenten rondom de entrees en hoektorens en de kolossale beschrifting op het kantoorgebouw. Jan Jongerius was niet direct een bescheiden type, getuige het veelvuldig gebruik van zijn naam en initialen op verschillende gebouwoonderdelen, hekwerken, serviezen en sigarenbandjes.

Van hetgeen er van het interieur van de villa is overgebleven kan worden afgeleid dat hier een andere geest de baas was. Het glas-in-lood van de lichtkoepel boven de centrale hal van atelier Mengelberg doet welhaast denken aan de Sixtijnse Kapel⁵, de lambriseringen en het marmeren trappenhuis aan een negentiende-eeuws bankgebouw. Ondanks deze eclectische trekken vormt de villa met tuin en kantoorgebouw een waar 'Gesamtkunstwerk'.

Vergelijkbare architectuur is in Nederland zeldzaam. Doet de villa bij eerste indruk denken aan het veel vroegere werk van Robert van't Hoff of de projecten van Jan Wils voor Citroën, bij nadere beschouwing valt toch vooral de exotische, zuidelijke sfeer op die meer wijst in de richting van Mallet-Stevens, Liem Bwan Tjie en Amerikaanse architectuur.

⁴ cf. visuele bevindingen Copijn, tuin- en landschapsarchitecten in Utrecht

⁵ zie artikel Bettina van Santen

Na het failliet van het bedrijf in 1955 kwam het complex in handen van Defensie. Na een lange periode van min of meer intensief gebruik waarbij veel van het originele bestand bewaard is gebleven, ligt het complex er nu verloren bij. Het gehele gebied rondom de haven staat na een periode waarin het vooral hoorde tot de achterkant van de stad in het teken van vernieuwing en hergebruik als een stedelijk woonmilieu. Hierin is begrijpelijkerwijs geen plek meer voor de uitgestrekte fabriekshallen. De villa zal wel worden gehandhaafd doordat zij tot Rijksmonument is bepaald.

Helaas geldt dit (nog) niet voor het kantoorgebouw. De Stichting Vrienden van het Jongeriuscomplex ijvert voor het behoud. Zij betoogt dat villa en kantoor onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden, dat de een nauwelijks bestaansrecht heeft zonder de ander. Daarnaast is juist het kantoorgebouw door haar flexibele constructie en dimensies uitermate geschikt om een keur aan nieuwe culturele en commerciële functies te herbergen die goed passen op deze centrale plek in een nieuw te ontwikkelen stadswijk. Zoals ook al door de ontwerpers van Quadrat in hun stedenbouwkundige verkenning voor het gebied is aangegeven, kan de grote Jongerius tuin een belangrijke rol spelen in een groene long aan het Marwedekanaal⁶.

Reconstructie van het complex is volledig verantwoord door de aanwezigheid van voldoende bouwkundige resten, door het indrukwekkende beeldarchief en de meubels en andere interieuronderdelen die door de grote Jongeriusfamilie zijn bewaard.

Antoni Folkers is architect en oprichter van FBW architecten.

antoni.folkers@fbwarchitecten.nl

⁶ Stedenbouwkundige verkenning Quadrat, Stefan Gall in opdracht van gemeente Utrecht.

boven, links
Logo Stichting Vrienden van het Jongerius Complex

boven, rechts
Situatie Villa en kantoor

onder, links
Het interieur van het kantoor

onder, rechts
Vooraanzicht Villa met Jan Jongerius

(foto's: Stichting Vrienden van het Jan Jongerius complex)

De vereniging Stichting Vrienden van het Jan Jongerius Complex beijvert voor behoud en herbestemming van het complex.
Adres: Postbus 14174, 3508 SG Utrecht.